

Михайло МАКСИМ'ЮК

ЧЕРНЕЛИЦЬКИЙ ЗАМОК

Поява замку в Чернелиці¹, як і інших прикарпатських твердинь XIV–XVII ст., пов'язана з пануванням на західноукраїнських землях польських феодалів. Щоб закріпитися на цих теренах, упокорити місцеву людину і захиститися від татаро-турецьких набігів, вони будували замки й фортеці.

Муровані твердині в характерних для Заходу формах стали з'являтися в Галицькій землі з середини XVI ст., коли сюди почали запрошувати західноєвропейських інженерів-фортифікаторів. Пік будівництва королівських, феодалських і шляхетських замків у краї припадає на першу половину XVII ст. Тоді на території сучасної Івано-Франківщини зведено 36 замків². На Городенківщині, крім

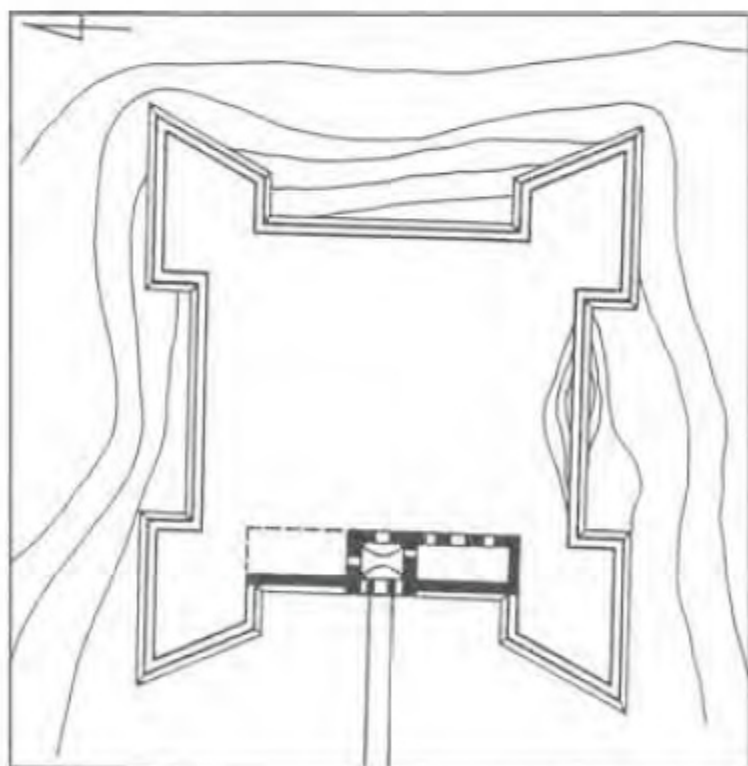
Гвіздецького (XVI ст.), споруджено замки в Городенці, Раківці й Чернелиці³.

Будівництво Чернелицького замку провадилося з початку XVII ст., закінчив його вже після Визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького брацлавський воєвода князь Михайло Чарторийський, про що свідчить родинний герб „Рогой” („Погонь”), вибитий над в'їздовою брамою⁴.

Налякана народними виступами 1648–1654 рр., покутська шляхта високо оцінила спорудження замку. Галицький сейм 1659 року звернувся до короля з проханням відшкодувати Чарторийському кошти, витрачені на будівництво, укріплення й озброєння замку, „краю Покутському і всій Речі Посполитій потрібного”⁵.

Замок розміщений недалеко від Дністра, на незначному скелястому підвищенні, доступному лише зі східного боку. Збудований у формі чотирикутника, він займав площу 4 морги (близько 2,5 га). Вимурувані з лупаного каменю стіни замку заввишки до 2,5 м і завтовшки 2 м. У стінах були численні стрільниці для ручної вогнепальної зброї, а біля брами – для гармати⁶.

Посередині західної стіни зведено чотирикутну двоповерхову в'їздову вежу з арковим проїздом. Архітектура й декор її витримані в стилі ренесансу⁷. Ще в перших десятиліттях XX століття вона мала дах. На

План Чернелицького замку. З праці: Polak T. *Zamki na Kresach*. – Warszawa, 1997. – S. 171.

*В'їздова
вежа.
Фрагмент
декору*

*Стрільниця
для ручної
вогнепальної
зброї*

зовнішньому фасаді вирізьблено великий герб „Рогої”. Він пошкоджений у тому місці, де мав би бути вибитий рік. Розповідають, що цих пошкоджень завдали солдати в роки Другої світової війни, стріляючи в герб замість мішені. Нижче герба добре збереглося обрамування, в якому колись, очевидно, була вмонтована таблиця.

Внутрішній фасад вежі оздоблював герб „Пілава” з латинськими літерами E. S. X. C. W. V., що означало: „Єфросинія Станіславська, княгиня Чарторийська, воеводина Брацлавська”. Саме цей напис породив чимало легенд і переказів. Герб і літери до наших днів не дійшли.

Поблизу в'їздової брами були житлові приміщення (наприкінці XIX ст.

В'їздова вежа. Зовнішній вигляд

Стрільниця. Сучасний вигляд

їх ще використовували під стайні). На території замку стояв також одноповерховий мурований будиночок з гарно вирізьбленими одвірками й віконними рамами⁸.

За свою багатовікову історію замок був свідком багатьох бурхливих подій. Не раз під його мурами з'являлися татарські чамбули й когорти турецьких яничарів.

У другій половині XVII ст. прокотилася хвиля польсько-турецьких воєн, зумовлених боротьбою за панування над Правобережною Україною. Влітку 1672 р. сюди рушило величезне турецько-татарське військо. З участю загонів гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка вони розгромили польські війська на Поділлі й 27 серпня здобули могутню Кам'янець-Подільську фортецю, що прикривала Руське воєводство з півдня.

Восени того ж року значні турецькі й татарські загони, відокремив-

*В'їздова вежа.
Внутрішній
вигляд*

*Частина
оборонних
стін.
Сучасний
вигляд*

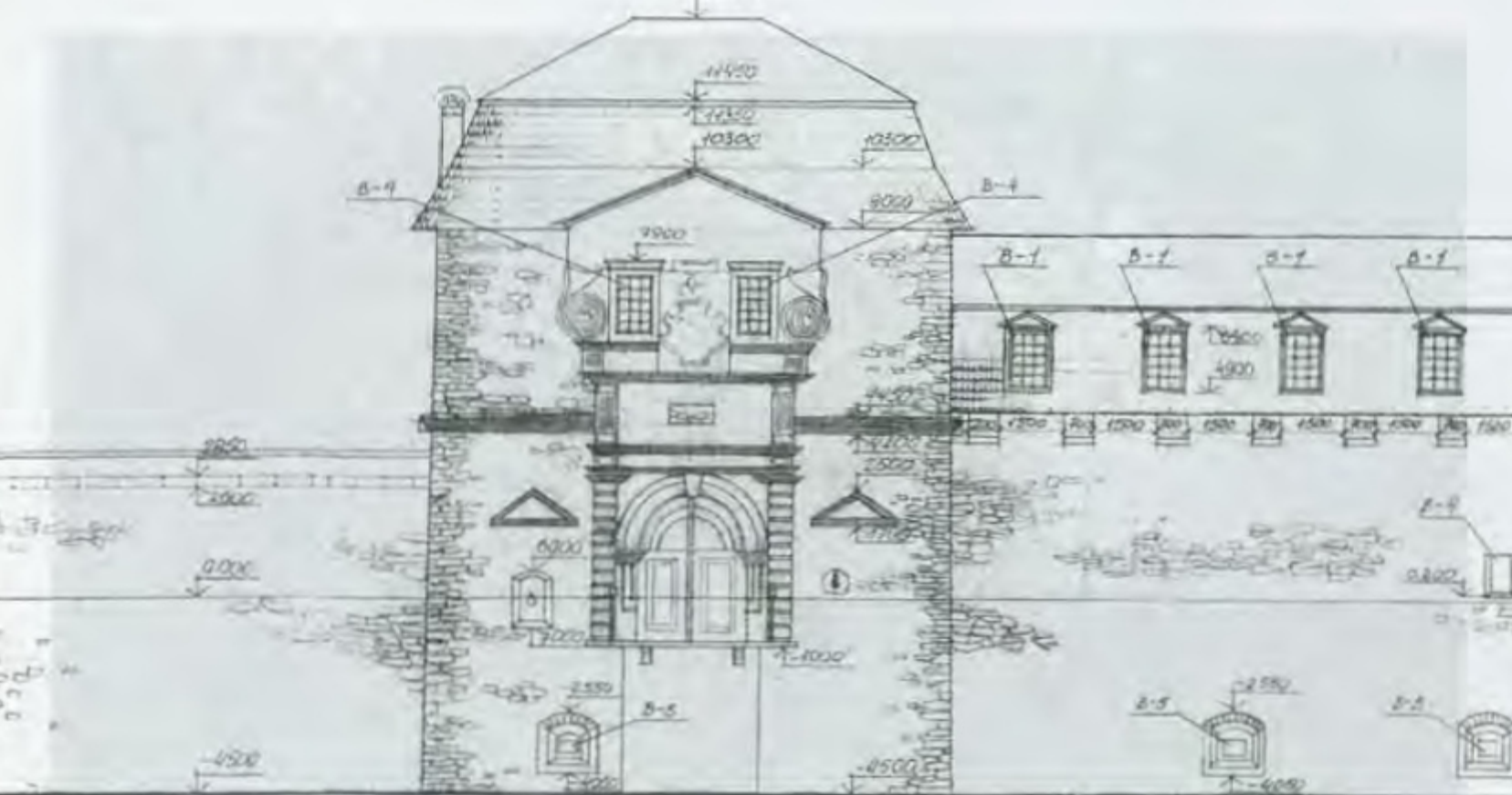
шились від головних сил, вчинили набіг на Покуття. Їхніми жертвами стали села, містечка й кілька шляхетських замків, серед них Чернелицький і Раковецький над Дністром⁹.

Польща змушена була укласти тяжкий для неї Бучацький мирний договір, за умовами якого до Ту-

реччини відходили Поділля й велика частина правобережних земель.

Крім одноразової виплати Туреччині 80 тис. талерів, її було ще обкладено даниною в сумі 22 тис. злотих на рік. Проте польський сейм не ратифікував договору, і війна точилася далі.

У 1676 р. на Галичину пішла походом 300-тисячна турецька армія під командою Ібрагім-паші, прозваного за свою жорстокість Шайтаном (чортом). Одночасно в край вторглися татари та молдавани. Під їхніми ударами впало 13 замків – Бучацький, Чортківський, Галицький¹⁰, Раковицький та інші. Турки обложили новозбудовану Станіславську фортецю й досить міцний Пнівський замок¹¹.

Але панування турків у краї було недовгим. У битві під Журавном (нині селище у Львівській області) король Ян Собеський завдав їм поразки. Було підписано Журавинський мирний договір, який скасовував щорічну данину Туреччині, але Поділля далі лишалося в складі Османської імперії, а частина Правобережної України визнавалася козацькою територією під управлінням гетьмана Петра Дорошенка. Сейм і цього разу не ратифікував мирного договору, через що війна тривала.

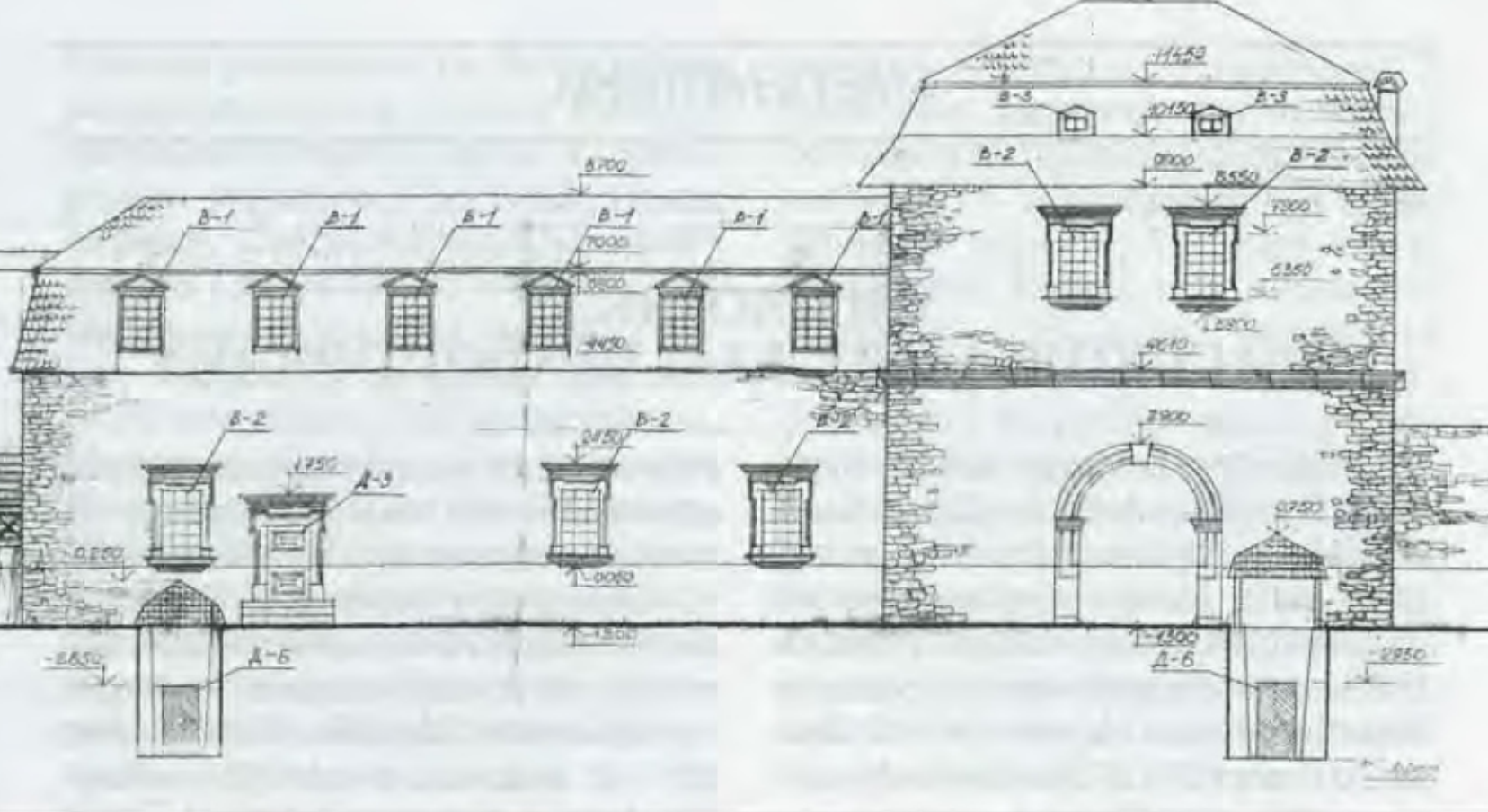
Поспішно відбудований Чернелицький замок відіграв важливу роль під час молдавських походів короля Яна Собеського в 1685 –

Проект реставрації Чернелицького замку. В'їздова вежа з палацом

1691 рр. У замку збиралося військо, тут було місце схову військових припасів, провіанту й фуражу. Кілька разів у цій твердині перебував король¹². По суті, аж до кінця польсько-турецьких воєн і підписання в 1699 р. Карловицького мирного договору Чернелицький замок зберігав для польського війська стратегічне значення. З часом він утратив військове значення, був покинутий власниками й став руйнуватися. Однак ще на початку ХХ ст. окремі його приміщення використовувалися під житло й для господарських потреб.

З Чернелицьким замком і його власниками – князем М. Чарторийським та його другою дружиною Єфросинією пов'язано багато легенд і переказів. Розповідається про численні замкові сутерени й підземні хідники, що вели до Дністра, а один – навіть до костелу в Городенці. Справді, середньовічні замки здебільшого мали потайні виходи, під

Східний фасад. Внутрішній вигляд

час облоги господарі користувалися ними для зв'язку, а нерідко – і для порятунку. Не був винятком і Чернелицький замок. Підземний хід з нього, як з'ясували дослідники, дійсно вів до костелу, але не в Городенці, а в самій Чернелиці, і пролягав він під сучасною вулицею селища¹³.

Доля Чернелицького замку подібна до долі інших галицьких твердинь. Час, господарська діяльність людей, а особливо дві останні війни майже довершили його руйнацію. Дотепер лишилася тільки незначна частина оборонних мурів і в'їздової вежі. У 1982 р. на замовлення обласного управління архітектури та містобудування колектив Івано-Франківської філії Українського регіонального спеціалізованого науково-реставраційного інституту „Укрзахідпроектреставрація” (керівник Є.Соболевський, архітект З.Соколовський) розробив ескізний проект реставрації в'їздової вежі з палацом. До його реалізації так і не дійшло через брак коштів.

ПРИМІТКИ

- ¹ Нині – селище в Городенківському районі Івано-Франківської області.
- ² Чоловський О. Карта важніших укріплених місцевостей на території України від XIV до XVII віку. – 1940. – С.12–17 (рукопис з нашого архіву).
- ³ Там само.
- ⁴ Czołowski A. Dawne zamki i twerdzie na Rusi Halickiej. – Lwów, 1892. – S.19.
- ⁵ Ibid. – S.13.
- ⁶ Ibid. – S.12.
- ⁷ Памятники архитектуры и градостроительства Украинской ССР. – К., 1985. – Т.2. – С.229.
- ⁸ Czołowski A. Op. cit. – S.13.
- ⁹ Ibid. – S.13, 43.
- ¹⁰ Про Галицький замок див.: Максим'юк М. Мури над Дністром // Військово-історичний альманах. – 2001. – Ч.2(3). – С.58–63.
- ¹¹ Максим'юк М. Пнівська твердиня // Військово-історичний альманах. – 2000. – Ч.1. – С.103.
- ¹² Czołowski A. Op. cit. – S.13.
- ¹³ Никифоруk В., Смеречанський Р. Старожитності Городенківщини. – Снятин, 1995. – С.21.